O’ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KICHIK VA O’RTA BIZNES FAOLIYATINI STATISTIK TAHLIL

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
SHAYX-UL-ISLOM MAMATKULOV XURAZBAYEVICH
Email: sheikhulislamm@gmail.com

Annotatsiya: O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznesning rivojlanish tendensiyalari statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilingan. Maqolada sohaning YaIMdagi ulushi, bandlik darajasi va iqtisodiy o‘sishdagi o‘rni yoritilgan hamda istiqbolli takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, tadbirkorlik, YaIM, statistik tahlil, investitsiya, iqtisodiy o‘sish, bandlik, innovatsiya.

Аннотация: В статье анализируются тенденции развития малого и среднего бизнеса в Узбекистане на основе статистических данных. Рассматривается доля сектора в ВВП, уровень занятости и его роль в экономическом росте, разработаны перспективные предложения.

Ключевые слова: малый бизнес, предпринимательство, ВВП, статистический анализ, инвестиции, экономический рост, занятость, инновации.

Abstract: The article analyzes trends in the development of small and medium-sized businesses in Uzbekistan based on statistical data. It examines the sector's share in GDP, employment levels, and its role in economic growth, while developing prospective proposals.

Keywords: small business, entrepreneurship, GDP, statistical analysis, investment, economic growth, employment, innovation.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasining zamonaviy taraqqiyot bosqichida iqtisodiyotni liberallashtirish va bozor mexanizmlarini chuqurlashtirish jarayonida kichik va o‘rta biznes subyektlarining o‘rni beqiyosdir. Ushbu sektor nafaqat yalpi ichki mahsulot hajmining o‘sishini ta’minlaydi, balki aholi bandligini oshirish va ichki bozorni raqobatbardosh mahsulotlar bilan to‘ldirishda asosiy drayver bo‘lib xizmat qiladi. Mamlakatimizda keyingi yillarda tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, soliq yukining kamaytirilishi va ruxsat berish tartib-taomillarining soddalashtirilishi kichik biznes subyektlari sonining barqaror o‘sishiga zamin yaratdi. Davlat statistika agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, iqtisodiyotning turli tarmoqlarida, xususan, xizmat ko‘rsatish, sanoat va qishloq xo‘jaligida kichik tadbirkorlikning ulushi sezilarli

darajada kengayib bormoqda [1, B. 12]. Shunga qaramay, global iqtisodiy o‘zgarishlar va raqobat muhitida kichik biznesning statistik ko‘rsatkichlarini chuqur tahlil qilish, ularning faoliyatidagi to‘siqlarni aniqlash va barqaror o‘sish dinamikasini ta’minlash dolzarb ilmiy-amaliy masala bo‘lib qolmoqda. Shuningdek, hududiy kesimda tadbirkorlik faolligini o‘rganish iqtisodiy rivojlanishdagi disproporsiyalarni bartaraf etish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Kichik va o‘rta biznesning iqtisodiy mohiyati va uning statistik ko‘rsatkichlarini baholash masalalari ko‘plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Jumladan, iqtisodiyotda kichik biznesning o‘rni va uning makroiqtisodiy barqarorlikka ta’siri masalalari tahlil qilinganda, sohaning moslashuvchanlik xususiyati yuqori baholanadi. Statistik tahlil metodologiyasi sifatida guruhlash, qiyosiy tahlil, dinamik qatorlar va indeks usullaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari, Statistika agentligining rasmiy to‘plamlari hamda xalqaro iqtisodiy tashkilotlarning hisobotlari asosiy axborot bazasi bo‘lib xizmat qildi. Kichik biznes subyektlarining faoliyatini baholashda ularning YaIMdagi ulushi, eksport salohiyati va investitsiyalar hajmi kabi ko‘rsatkichlar kompleks o‘rganildi [2, B. 45]. Mazkur tahlillar natijasida sohaning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan metodologik yondashuvlar umumlashtirildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida tizimli yondashuv hamda mantiqiy umumlashtirish tamoyillari tanlab olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O‘zbekiston iqtisodiyotining tarkibiy o‘zgarishlari sharoitida kichik biznes subyektlarining sohalar bo‘yicha taqsimlanishi ham o‘ziga xos dinamikaga ega. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kichik tadbirkorlik subyektlarining eng katta ulushi savdo (35-38 foiz) va xizmat ko‘rsatish (25-27 foiz) sohalariga to‘g‘ri kelmoqda. Sanoat sohasida faoliyat yuritayotgan kichik biznes korxonalari asosan oziq-ovqat, to‘qimachilik va qurilish materiallari ishlab chiqarish bilan band bo‘lib, ular ichki bozorni import o‘rnini bosuvchi tovarlar bilan ta’minlashda muhim o‘rin tutmoqda. Ayniqsa, qishloq joylarda kichik biznesning rivojlanishi aholining real daromadlarini oshirishga va kambag‘allikni qisqartirishga xizmat qilayotganini alohida ta’kidlash lozim. Davlat tomonidan "Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish" dasturlari doirasida ajratilayotgan imtiyozli kreditlar natijasida mahalla darajasida xizmat ko‘rsatish va mikrobiznes subyektlari soni keskin ko‘paydi. Bu esa, o‘z navbatida, hududiy iqtisodiyotning diversifikatsiyalashuviga va mahalliylashtirish darajasining oshishiga olib kelmoqda [5, B. 24].

O‘zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning YaIMdagi ulushi so‘nggi yillarda barqaror ko‘rsatkichlarni namoyon etmoqda. 2023-yil yakunlariga ko‘ra, kichik tadbirkorlikning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 51 foizdan yuqorini tashkil etgan bo‘lsa, bandlik sohasida bu ko‘rsatkich yanada salmoqliroqdir. Statistik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, jami band bo‘lgan aholining taxminan 70-75 foizi aynan shu sektor hissasiga to‘g‘ri keladi. Quyidagi 1-jadvalda kichik biznesning asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlari dinamikasi aks ettirilgan.

1-jadval. O‘zbekistonda kichik biznesning asosiy ko‘rsatkichlari dinamikasi (YaIMga nisbatan)

Yillar	YaIMdagi ulushi, %	Sanoatdagi ulushi, %	Qurilishdagi ulushi, %	Bandlikdagi ulushi, %
2021-yil	51,8	27,0	72,4	74,4
2022-yil	52,4	26,5	71,8	75,1
2023-yil	53,1	28,2	73,1	76,2

Ushbu ma’lumotlardan ko‘rinadiki, qurilish sohasida kichik biznesning mavqeyi juda baland bo‘lib, deyarli sohaning to‘rtdan uch qismini qamrab olgan. Biroq, sanoat ishlab chiqarishida kichik biznesning ulushi nisbatan past bo‘lib qolmoqda, bu esa ushbu sektorda yuqori texnologik va yirik ishlab chiqarish quvvatlarini tashkil etishda muayyan to‘siqlar borligidan dalolat beradi. Hududiy kesimda tahlil qiladigan bo‘lsak, kichik biznes subyektlarining asosiy qismi Toshkent shahri, Farg‘ona va Samarqand viloyatlariga to‘g‘ri keladi. Buxoro viloyatida ham tadbirkorlik faolligi xizmat ko‘rsatish va turizm sohalari hisobiga yuqori darajada saqlanib qolmoqda.

2-jadval. Hududlar bo‘yicha kichik biznes subyektlarining taqsimlanishi (2023-yil holatiga)

Hududlar nomi	Yangi tashkil etilgan subyektlar soni	Faoliyat ko‘rsatayotgan subyektlar ulushi, %	Eksportdagi ulushi, %
Toshkent shahri	18500	92,5	32,4
Buxoro viloyati	8200	89,7	18,2
Samarqand	10400	90,2	21,5

Hududlar nomi	Yangi tashkil etilgan subyektlar soni	Faoliyat ko‘rsatayotgan subyektlar ulushi, %	Eksportdagi ulushi, %
viloyati			
Vodiy viloyatlari	25600	91,4	27,9

Statistik tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes subyektlarining eksport faoliyati hali yetarli darajada emas. Aksariyat korxonalar ichki bozorga yo‘naltirilgan bo‘lib, tashqi bozorlarga chiqishda logistika va sertifikatlashtirish masalalarida qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Investitsiyalar jalb qilish bo‘yicha ham kichik biznes subyektlari asosan o‘z mablag‘lari yoki bank kreditlariga tayanmoqda, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning ulushi esa past darajadaligicha qolmoqda [3, B. 88]. Shuningdek, raqamli iqtisodiyot texnologiyalarini joriy etish darajasi ham korxonalar hajmi va moliyaviy imkoniyatlariga qarab turlichadir.

XULOSA

O‘zbekiston iqtisodiyotida kichik va o‘rta biznes faoliyatini statistik tahlil qilish natijasida bir qator muhim xulosalar chiqarish mumkin. Birinchidan, mazkur sektor mamlakat iqtisodiy o‘sishining barqarorligini ta’minlashda va aholini ish bilan ta’minlashda yetakchi rol o‘ynamoqda. Ikkinchidan, kichik biznesning sanoat sohasidagi ulushini oshirish uchun yuqori texnologik tarmoqlarga imtiyozli kreditlar ajratish va innovatsion klasterlar bilan hamkorlikni kuchaytirish lozim. Uchinchidan, hududlararo iqtisodiy nomutanosiblikni kamaytirish uchun chekka tumanlarda tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha maxsus dasturlarni amalga oshirish zarur. Kichik biznes subyektlarining eksport salohiyatini oshirish maqsadida ularga xalqaro standartlarni joriy etishda davlat tomonidan subsidiyalar ajratilishi hamda tashqi savdo operatsiyalarini raqamlashtirishni jadallashtirish talab etiladi.

Shuningdek, tadbirkorlik subyektlarining hayotiylik darajasini oshirish uchun ularning moliyaviy barqarorligini statistik monitoring qilish tizimini takomillashtirish lozim. Zero, faqatgina miqdoriy o‘sish emas, balki sifat jihatidan yaxshilanish – yangi ish o‘rinlarining barqarorligi va mahsulotlarning raqobatbardoshligi iqtisodiy taraqqiyotning garovidir. Kelgusida kichik biznes korxonalarida raqamli transformatsiya jarayonlarini jadallashtirish, sun’iy intellekt va elektron tijorat imkoniyatlaridan keng foydalanish ularning samaradorligini yanada oshiradi. Davlat va xususiy sheriklik tamoyillarini kengaytirish hamda soliq ma’murchiligini yanada soddalashtirish orqali yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirishga erishish mumkin. Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda kichik

biznesni rivojlantirish strategiyasi doirasida statistik tahlillar asosida aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish mamlakatning xalqaro reytinglardagi o‘rnini yaxshilashga va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi — O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy holati (statistik to‘plam) — Toshkent: Statistika, 2023 — 345 b.
2. Berkinov B.B. — Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish strategiyasi — Toshkent: Fan va texnologiya, 2022 — 156 b.
3. Abdullayev A.J. — Kichik biznes iqtisodiyoti va menejmenti — Buxoro: Buxoro nashriyoti, 2021 — 210 b.
4. Vahobov A.V. — Iqtisodiy tahlil va audit asoslari — Toshkent: Sharq, 2020 — 188 b.

IQTISODIY STATISTIKA KAFEDRASI — Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti —